

Iz povijesti virovske trgovine

(ULOGA OBITELJI TOTTAR U RAZVOJU TRGOVINE U VIRJU I OKOLICI)

Jedan dokument iz prošlosti mjesta Virja pomoći će nam u pronalaženju uzroka koji su uvjetovali razvoj trgovine početkom XIX. stoljeća u Virju i njegovoj široj okolici.

Kroničar Virja zapisuje 1812. godine da je »počelo raseljavanje mnogih domova« i to iz dva razloga: prvo, kako bi se lakše zaštitili od požara i drugo, da se u mjestu »uvede bolji poredak ulica«. Ovaj drugi podatak koji govori »o boljem poretku ulica« neminovno nam dokazuje da su se od 1791. tj. godine početka urbanizacije Virja, znatno poboljšale materijalne prilike mještana. Razlog tom poboljšanju treba tražiti u tome, što su krajišnici uspjeli ostvariti svoje dugogodišnje težnje, svoja prava koja su im zagarantirala i osigurala bolje uvjete života. Drugi, ne manje važan razlog je taj, što je Virje u to vrijeme postalo sjedištem kapetanije. »Raseljavanje domova« moglo se bezbolno i doslovce sprovesti. Tá, kuće su bile drvenjare od prenosivih materijala: drva, pletera, slame, a vezni materijali ilovača i pljeva bili su manje više svuda prisutni. Zanos obnove zahvatio je cijelo selo. Najprije je »buknuo« u samom centru, uz Glavni trg oko crkve, da bi se uskoro proširio na cijelo područje mjesta i pokrajnje ulice.

Urbanizacija, međutim, donosi i nešto novo! Mnogi novi domovi grade se sada na suvremeniji način, način koji će garantirati zaštitu od vatre i dulji vijek kuća. Grade se zidanice. Najprije u državnom vlasništvu kao zgrada kapetanije, pa škole, a tada grade imućniji i poduzetniji mještani: obrtnici, ranarnici, trgovci i posjednici. Česti požari prisiljavali su i one čije su materijalne mogućnosti bile skromnije da učine bar nešto za sigurniji krov nad glavom. U drvenjarama obzidavale bi se opekomo kuhinje ili bar zidali dimnjaci. Sigurno je da bi izgradnja zidanica išla bržim koracima da se sva potrebna građa mogla nabaviti u Virju. Dugi je bio i skupi put do mađarskih i austrijskih trgovina koje su jedine u to vrijeme mogle isporučivati građevni materijal.

Kao u svakoj teškoj situaciji, tako i u ovoj, našlo se rješenje. Jedan od tada najpromućurnijih Virovaca, kovački obrtnik, zemljoposjednik i ugledni mještanan Josip Tottar odlučio je pomoći svojim mještanima i sebi. Napustio je dobro uveden kovački obrt i ostvario je, za ono

vrijeme riskantni potez — odlučivši se prekvalificirati u trgovca. Trgovca, tada najpotrebnijim artiklom u građevinarstvu — trgovca željeznom robom. Njegov kovački obrt učinio ga je dobrim poznavaoцем tih materijala, a poznavanje stranih jezika omogućilo mu je kontakte s veletrgovcima susjednih, industrijski razvijenijih, zemalja Austrije i Mađarske.

Od bivše kovačnice, smještene u prizemnici ulice Gradišća, nastat će trgovina željeznom robom koja će prerasti u veletrgovačku kuću — TOTTAR. Od tog dana će Josip Tottar i njegovi nasljednici kroz četiri generacije i čitavo jedno puno stoljeće voditi veletrgovačku kuću Virja i dobrog dijela sjeverozapadne Podravine. Da je Josip Tottar učinio vrlo dobar potez, dokazuje nam podatak da je već nakon nekoliko godina preselio svoju trgovinu u novosagrađenu jednokatnicu, jer mu je susjedna prizemnica postala premala za tako razvijen posao.

Zahvaljujući uredno vođenim trgovačkim knjigama te sačuvanoj korespondenciji i mnogim fakturama vođenih s najpoznatijim veletrgovinama Austrije, Mađarske, Italije i naših gradova, došli smo do vrlo zanimljivih podataka. Ti nam podaci govore o mjestu odakle se za potrebe Virja naručivala roba; što se je sve prodavalo, odnosno kupovalo u tadašnjim trgovinama; kojim su se sve prijevoznim sredstvima morala služiti trgovačka kuća Tottar da bi dopremila robu do svog skladišta u Virju. Najviše nam o tome pruža podataka trgovačka knjiga »Prima notta Buch« Mije Tottara iz Virja i to u razdoblju od 1842. do 1862. pisana njemačkom goticom kao i druga dokumentacija iz koje vidimo da Tottari nisu bili samo stručno obrazovani trgovci, koji su se služili s više svjetskih jezika, već su bili i posjednici oranica, vinograda, mlinova, proizvođači svile i zapazeni društveni radnici Virja.

Podimo sada redom požuželjih stranica »Prima notta« — knjige i čujmo što u prijevodu kažu kaligrafski tekstovi ispisani crnom dokument tintom bečke proizvodnje.

Nakon smrti svoga oca Josipa Tottara, trgovca koji je umro 1840. godine, preuzeo je već dobro uvedenu trgovinu njegov sin Mijo koji ju je vodio do svoje relativno rane smrti 1863. godine. Jednokatna trgovačka kuća, sagrađena po ocu Josipu u ulici Gradišću, postaje premlena za poslove koje je razvio vrlo sposoban nasljednik, sin Mijo. Godine 1835. on otvara novu trgovačku kuću, ogromnih dimenzija, s velikim pratećim objektima (skladišnim pro-

Prizemnica (desno) — nekadašnja kovačnica, kasnije trgovina željeznom robom Josipa Tottara u Virju

storima) na raskršću magistralnih puteva istok-zapad (Osijek — Varaždin) i sjever-jug (Mađarska — Bjelovar — Zagreb). Dok je u početku bio glavni artikl željezna roba i špece-raj, proširenjem poslova uvodi se manufaktu- ra, te razna »luksuzna« roba.

Roba je naručivana i dopremana iz Austrije i Mađarske, jer tada kod nas nije bilo tvornica. Roba iz Mađarske, ili ona koja je bila naručivana preko mađarskih trgovaca, dolazila bi Dunavom do Mohača, a otuda kopnenim putem do Pečuha. U Pečuhu je Tottar imao dva trgovca s kojima je održavao godinama poslovne veze, a putem kojih je imao organiziran daljnji prijevoz robe od mađarskog Pečuha do Virja. To je u prvom redu bio njegov tast, poznati trgovac u Pečuhu — Franjo Ksaver Lakić, te trgovac Johan Rech. Robu su prevozili s konjskom spregom mađarski »foringaši« preko Szigetvára, Barcsa do Baboša da bi kod Ferdinanvca prešli Dravu na putu dugom više od 100 km do Virja. Roba iz Austrije dolazila je redovito iz dva pravca: Graza i Beča. Roba

iz Graza stizala je preko Maribora u Varaždin, a roba iz Beča putovala je preko Oedenburga do Varaždina. Roba je upućivana na varaždinske trgovce koji su se bavili i transportom, pa tako čitamo u knjizi i imena tadašnjih varaždinskih trgovaca: Vinko Koterba, Braća Tomasi, Marko Leitner. Iz Varaždina roba je otpremana po »foringašima« koji su po nju dolazili iz Virja. Po isplatnicama saznajemo imena virovskih foringaša: Đuro Vrapčević, Martin Špoljar, Mato Gaščić, Mato Grivić, Ferdo Gašpary, Mirko Mrazek, Boltek Tišljar, Blaž Šignjar, Martin Cernjaković, Nikola Hatadi, Mato Martinjak, Niko Vlašićak, Filip Đegerec, Matonđa, Mikličan i drugi, čija se prezimena nisu do danas izgubila. Prispjela roba nije bila namijenjena samo potrošačima Virja, već su Tottarovi »foringaši« razvozili robu po bližoj i daljoj okolini. Tako nam »Notta Buch« otkriva i imena najpoznatijih trgovaca virovske okolice: Josip Matunci u Novigradu. Jakob Gabaj u Hlebina- ma, Tomo Ivurek u Miholjancu, Aleksandar Jančarić u Drnju, Josip Čikvar u Novigradu,

Nikola Bobšić u Bjelovaru, Kosta Vitalis u Virovici, Ana i Antun Mitsky u Bjelovaru, Đuro Avirović u Čazmi, Avram Kolundžić u Gudovcu i drugi.

Godine 1840. Tottar organizira nove puteve opskrbe. Ovaj puta je izabrao vodeni put. Za transport robe kupuje lađu »AURORU« u zajednici sa trgovcem Lakićem iz Pečuha za 8.447 for., no već 1842. čitamo: Tottar postaje sam vlasnikom »Aurore« isplativši drugu polovicu iznosa bivšem kompanjonu Lakiću. Ta je lađa prevozila robu iz Graza (Austrija) izravno Murom i Dravom do njegovog pristaništa na Konaku gdje je imao svoj mlin. To se pristanište prozvalo imenom »TOTTAROVO«. »Aurore« je plovila i u drugom pravcu, nizvodno. Odvozila je i dovozila robu Dravom i Dunavom do Novog Sada. Svaka plovidba »Aurore« registrirana je u knjizi pa se može pratiti kako ljeti u sušnim razdobljima, s niskim vodostajem »Aurore« ne poduzima duge plovidbe. Iz nepoznatih razloga Tottar kasnije prodaje lađu u Vlašku za iznos 6.500 for.

Mijo Tottar je izvezlo iz Virja šišarke, ovčju vunu i svilu u Austriju. Izgradio je posebnu zgradu za uzgoj svilaca tzv. »SVILANU« u ulici Gradišću, u sklopu roditeljske kuće. Svilci su stizali iz Como (Italije). Godine 1843. poslao je Tottar 110 m svile u Como preko Marka Veroni u Beču. Prevoz svile od Virja do Beča stajao je 17 for. i 46 krajcara, a od Beča do Como 14 for. i 40 krajcara. Godine 1851. Mijo Tottar proknjižuje izdatke koje je načinio prilikom svog poslovnog putovanja po Italiji. Iste godine započinje proizvodnjom svile u tri kvalitete: prima, secunda i tertia. Svilu u balama šalje jednoj bečkoj tvrtki za njega vrši prodaju.

Kako je spomenuto, iz sačuvanih računa vidljivo je koja se je sve roba držala na skladištu veletrgovca Tottara. Željezom je opskrbljivao cijelu okolicu. Imao je na zalih sve što je bilo potrebno kovaču, kolaru, stolaru, limaru. Tako se često spominje željezo u štangama, gotova roba, lanci za životinje. Lonci za otvorena ognjišta (tronogi), a kasnije pomalo dolaze emajlirani lonci za štednjake, pečenjari za štednjake, pa čak Papinov lonac, (američki) mlinčić za kavu, glačala, škare za svijeće (usekivač), obruč za kotače, tirolska zvona, plug iz Como (Italija), itd.

Željezo je Tottar najviše naručivao iz Graza i izravno ga prevezio iz Graza Murom i Dravom do svog pristaništa na Konacima. Špece-rajem je, također, bio dobro opskrbljen. Na zalih je bilo svega što i danas imaju trgovine. Uz više vrsti brašna bilo je groždica, mandula, limuna, sardela, haringa, švicarskih sireva, datulja, naranča i raznih vrsta likera. Sapun i svijeće naručivao je od sapunara Johana Arnolda iz Bjelovara. Sol je redovito dolazila iz Mađarske. Duhan iz Pečuha i iz Varaždina i to u listovima za šmrkanje. Taj duhan za šmrkanje (burmut) tj. Schnupf-tabak bio je fino mljeveni duhan koji se je nosio u malim kutijicama (burmuticama) iz kosti ili srebra, a prinosiso se k nosu na udihavanje. Taj du-

han je Tottar držao (kako se čita) za određene, stalne mušterije muškog, a i ženskog spola u Virju.

Godine 1850. Tottar uvodi manufakturnu i kratku robu (sukno, barhend, platno). Roba se dovozi iz Austrije kao i galanterija i staklena roba. U listopadu 1850. godine šalje sina Josipa na daljnje školovanje i upisuje u knjigu izdatka iznos od 90 for. za 10 mjeseci opskrbe kod trgovca Antuna Mitsky. Od 1851. šalje robu na sajmove u Raču, Pitomaču, Terezovac, Đurđevac i Viroviticu.

Sve uplate vrše se putem pošte u Varaždinu. Godine 1852. spominje es pošta u Đurđevcu i to kao listovna pošta (Briefpost) za razliku od vozne pošte (Fahrpost) u Varaždinu. Godine 1858. poštu u Virju vodi službenik Widra. U isto se doba spominje kraljevska pošta »na KARIJOL« preko koje će se ubuduće sve slati. U studenom 1852. godine spominje se jedna svota koja je došla iz Maribora poštom Južne željeznice. U ožujku 1853. godine je jedna veća pošiljka željeznog posuđa putovala iz Beča najprije Glogničkom željeznicom, zatim Semmerinskom željeznicom i, napokon, Državnom željeznicom, od Kranichsfelda do Varaždina, a odatle »foringom« do Virja. U lipnju 1853. započinje Tottar trgovačke poslove s Kanižom, s trgovcem Markom Weissom.

Tottar naručuje zvono za općinu u Virju, koje ova nije htjela preuzeti. Od 1853. godine nadalje Tottar je počašćen i dužnošću vojnog dobavljača. Naručuje 34 sanduka uniformi za križevačku i đurđevačku pukovnicu i to iz Graza. Roba stiže vodenim putem do Tottarovog Konaka, gdje se čuva, a onda »foringom« u pratnji čuvara do Bjelovara. Za 12 dana pratnje platio je Tottar čuvaru 12 forinti. Kasnije stižu uniforme za školsku kompaniju i oprema za vojnu bolnicu.

Dne 11. travnja 1857. natovareno je na dravskom pristaništu »Tottarovo«, pokušstvo general majora Cordiera da bude preseljeno u Osijek i da se tamo preda inspektor Mondekaru. To preseljenje je organizirao Tottar.

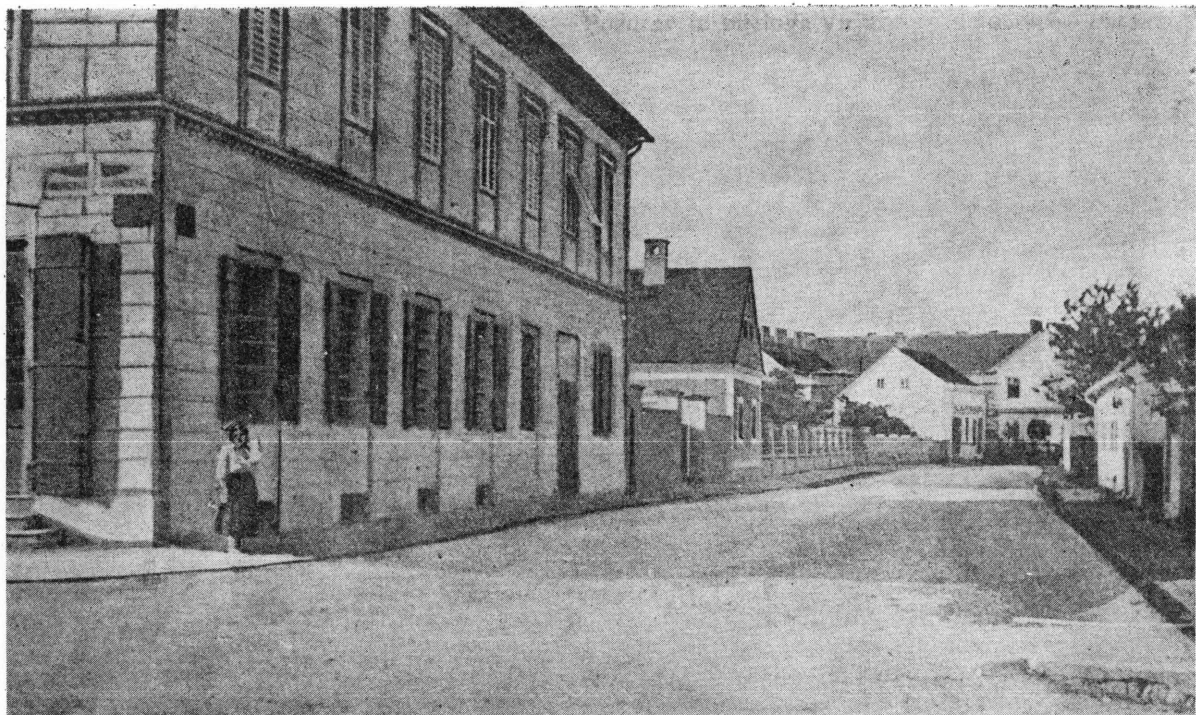
Poslije smrti Mije Tottara 1863. trgovinu je preuzeo njegov najstariji sin Josip znatno proširivši posao željeznom i kožnatom robom. Bio je visoko stručno obrazovani trgovac, pun elana, a služio se pored materinjskog, njemačkog, francuskim, talijanskim i mađarskim jezikom. Umro je 1917. godine.

Trgovinu je nastavio voditi sin Josipa, EDUARD TOTTAR do godine 1913. kada je zbog bolesti morao napustiti trgovačku struku. Umro je bez nasljednika 1926. godine.

Drugi sin Mije Tottara JULIJUS vodio je nakon smrti oca trgovinu u staroj trgovačkoj kući u ulici Gradišću, ali ju je napustio i prodavši kuću i trgovinu trgovcu Kohnu, bavio se obradom posjeda.

Njegov sin EDMUND bio je trgovac u Drnju, a jedan od dvaju sinova Edmunda, trgovac u Dubravi kraj Križevaca.

Velika poslovnost, smisao za organizaciju i prosperitet nisu se manifestirale samo na trgovačkom polju kroz tolike generacije obitelji Tottar. Ove kvalitete bile su na stoljetnoj us-

Istočni dio trgovačke kuće Tottar podignute 1835. godine. Kuća sa skladišnom zgradom i vrtom čini veći dio nekadašnje Gospodske ulice u Virju

luzi svom rodnom mjestu Virju. Poslije napornih sati ispunjenih neprekidnim radom u trgovini, Tottari su se »odmarali« svojim sudjelovanjem u prosvjetnom i kulturnom radu Virja.

Ljeti, u sjeni velikih borova koji su dominirali prekrasno uređenim Tottarovim parkom, ili zimi u salonu za primanje u katu trgovačke kuće okupljali bi oko sebe sve napredne mještane, intelektualce, sve kojima je ležao na srcu prosperitet Virja. Tu su nicali osnivačke ideje pojedinih društava u kojima su Tottari godinama bili na predsjedavajućim mjestima, u koje su unosili sebe, svoja bogata iskustva i saznanja stečena posvuda u svijetu.